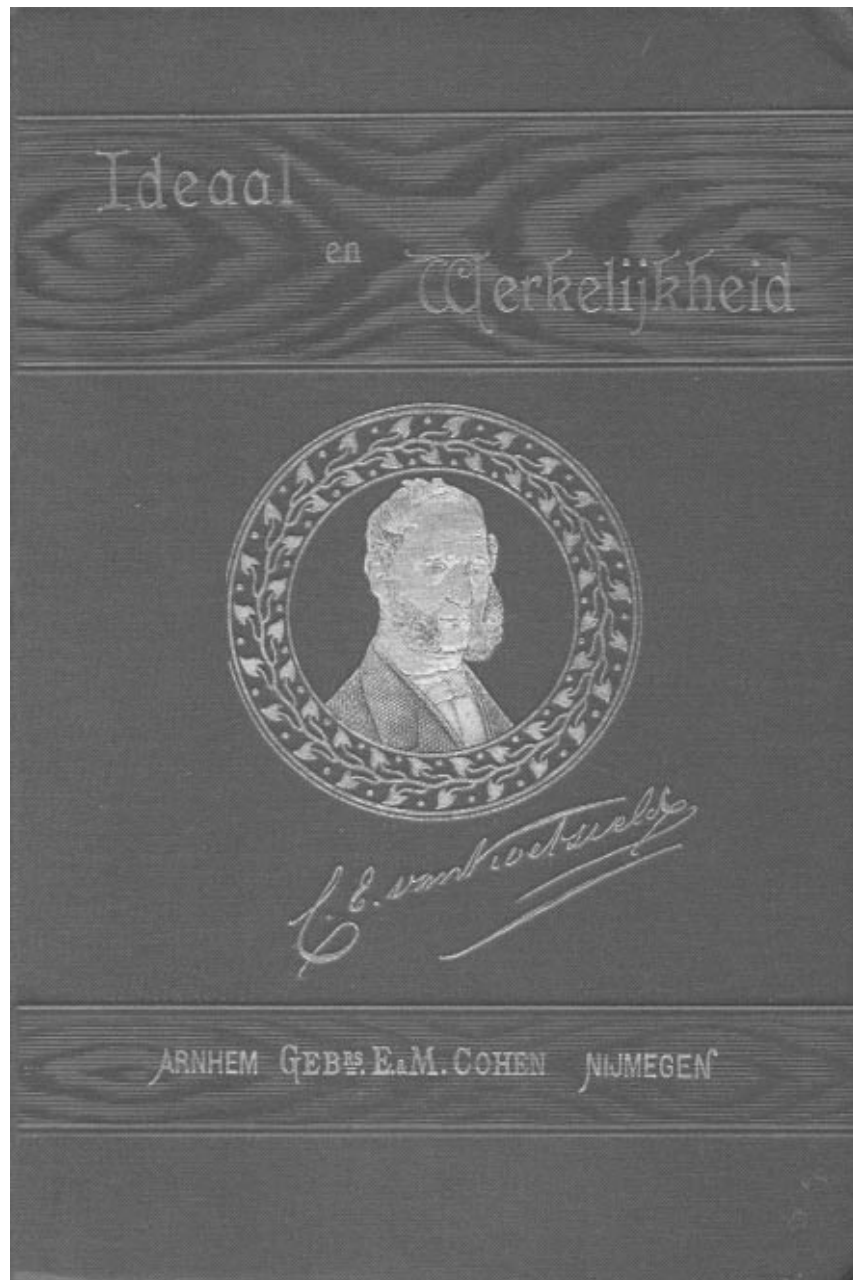

© JEAN KOENE 1993

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, gekopieerd of overgenomen,
zonder de schriftelijke toestemming van de schrijver.

De sociaal-realistische dominee

Cornelis Eliza van Koetsveld (1807-1893)

DE SOCIAAL-REALISTISCHE DOMINEE

In 1978 kwam in Nederland voor de laatste maal een boek op de markt van de negentiende-eeuwse schrijver Van Koetsveld. Nu, vijftien jaar later, is dat boek nergens meer te krijgen. Het is uit de voorraadcatalogus en uit het geheugen van de boekhandelaars verdwenen. Naspeuringen, verricht door mijn eigen boekhandelaars, met advertenties in het vakblad voor de boekhandel, leverden geen enkel resultaat op. Antiquaren die ik geregeld bezoek, weten ook van niets. In de nieuwere boeken over literatuurgeschiedenis wordt de naam van Van Koetsveld wel nog genoemd, maar zelfs de vakspecialisten, de neerlandici, lezen over die naam heen. Niemand kent die schrijver. Ik kende hem zelf trouwens ook niet, tot voor kort.

Toch was Van Koetsveld in zijn tijd even populair als zijn collega-predikant Nicolaas Beets en zijn *Schetsen uit de Pastorie te Mastland* werden, evenals de *Camera Obscura*, vele malen herdrukt. Ze werden zelfs vertaald in het Engels en Duits.

Gelukkig wist iemand uit mijn omgeving nog enkele werken van Van Koetsveld voor mij op te duidelen. Natuurlijk in een antiquariaat en natuurlijk in de universiteitsstad Leiden, de bakermat van onze negentiende-eeuwse predikant-dichters en -schrijvers. In die stad bleek Van Koetsveld geen onbekende en daaraan heb ik het te danken, dat nu eindelijk diverse boeken van die schrijver in mijn boekenkast staan.

EEN BEGIN EN EEN EINDE?

Tee boeken uit mijn Van Koetsveld-collectie verdienen aparte vermelding: *Schetsen uit de Pastorie te Mastland* en *Snippers van de Schrijftafel*. Als ik de negentiende-eeuwse criticus J.E. Potgieter moet geloven, heb ik met deze boeken het begin en het einde van Van Koetsveld in mijn bezit. Potgieter was redacteur en recensent van het tijdschrift *De Gids*. Dit blad, dat hij samen met anderen in 1837 oprichtte, was in de eerste jaren van zijn bestaan berucht om de genadeloze kritiek die erin werd geleverd. Oudere en jongere schrijvers ondervonden dat en zij noemden het blad, dat met een blauwe omslag werd uitgegeven, 'de blauwe beul'. Mildheid van oordeel durfde niemand van die scherprechter te verwachten.

Hoe hard Potgieter kon oordelen, had zelfs de schrijver Nicolaas Beets moeten ervaren, nadat hij zijn onvergankelijke *Camera Obscura* het licht had doen zien. In een *Gids*-artikel van 1841 deed Pot-

gieter dat boek, waarvan hij toen de waarde nog niet beseftte, smalend af met de typering, die sindsdien klassiek gebleven is: 'kopijeerlust des dagelijkschen levens'. Beets had gewoon het leven van alledag weergegeven en zoiets was in de ogen van Potgieter geen kunst, geen literatuur!

Maar Potgieter was geen onverbeterlijke betweter. Toen hij in 1844 *De pastorie te Mastland* van Van Koetsveld moest bespreken, was zijn oordeel over boeken als de *Camera Obscura* heel wat positiever geworden en maakte hij van de gelegenheid gebruik om de schrijvers Beets en Van Koetsveld gelijktijdig een pluim op de hoed te steken. *De Pastorie te Mastland* had hij met voldoening gelezen en de inhoud ervan waardevol bevonden, want, zei hij:

Er schuilt meer leven- en liefdewekkers in dan in honderd kerkbodes.

Vervolgens drukte Potgieter zijn waardering uit voor het ontluikende schrijverstalent van Van Koetsveld, notabene door te verwijzen naar de *Camera obscura*, het boek dat Nicolaas Beets schreef onder de schuilnaam Hildebrand.

Hildebrand's boek zag voor hem (Van Koetsveld) niet tevergeefs het licht; onder de zich ontwikkelende prozaïsten onzes tijds komt hem een eervolle plaats toe.

Voor Potgieter betekende *De pastorie te Mastland* een verheugend begin van een veelbelovend schrijverschap, maar naar zijn mening is het daarbij gebleven en heeft Van Koetsveld later niet aan de verwachtingen beantwoord. Toen in 1852 Van Koetsvelds boekje *Snippers van de schrijftafel* verscheen, kon Potgieter zijn teleurstelling niet onderdrukken en uitte hij de verzuchting, dat weer eens een veelbelovend talent verloren was gegaan.

GEEN DORPSVERTELLINGEN

Het boek dat Van Koetsveld in de negentiende eeuw tot een veelgelezen schrijver maakte, droeg als volledige titel: *Schetsen uit de Pastorij te Mastland, ernst en luim uit het leven van een Nederlandsche dorpsleeraar.*

Het werk viel in de smaak en niet uitsluitend bij trouwe protestantse kerkgangers. Ook de vrijzinnige Busken Huet kon het hooglijk waarderen. Jaren na het verschijnen van de eerste druk schreef hij daarover:

Hetgeen ik telkens verwonderlijker en bewonderenswaardiger vind, – dat iemand op zoo jeugdigen leeftijd een in zijne soort zoo volmaakt boek als de Camera Obscura heeft kunnen samenstellen, – ditzelfde verbaast mij ook en doet mij in gedachte den hoed afnemen zoo vaak de Pastorij van Mastland mij weder in de handen komt. Evenals Hildebrand's coup d'essay is ook die van den heer Koetsveld een coup de maître geweest.

In het buitenland dacht men er blijkbaar niet anders over. In 1860 werd de *Pastorie* door Thomas Keightley in het Engels vertaald:

The Manse of Mastland. Sketches serious and humorous from the life of a village pastor in the Netherlands.

Vijf jaar later vertaalde H.R. Schollenbruch Van Koetsvelds boek in het Duits:

Skizzen aus dem Pastorat zu Mastland. Aus dem Leben eines holländischen Dorfpastors.

Misschien heeft de Engelse vertaler de stille hoop gekoesterd dat *The Manse of Mastland* een zelfde succes ten deel zou vallen als eertijds *The vicar of Wakefield* van Oliver Goldsmith (1728-1774). In ieder geval kon hij erop rekenen dat het vertaalde boek zijn weg naar de lezers zou vinden, want verhalen over het dorpsleven waren sinds Walter Scott erg in de mode geraakt. Om dezelfde reden kon de Duitse vertaler zich verzekerd weten van publieke bijval, want in het Duitse taalgebied hadden enkele schrijvers het dorpsverhaal populair gemaakt. Fritz Reuter en vooral Auerbach met zijn *Schwarzwälder Dorfs-geschichten* werden daar gretig gelezen, – ook in Nederland trouwens. De negentiende-eeuwse letterkundige Ten Brink houdt het, ook wat Van Koetsveld betreft, op deze mode: Van Koetsveld had dorpsnovellen geschreven en daarop was het grote publiek toen erg verlekkerd.

De vraag is echter, of de verhalen van Van Koetsveld simpelweg als ‘dorpsnovellen’, als gemoedelijke dorpsvertellingen kunnen worden betiteld. De Vooy, een literatuur-historicus uit de twintigste eeuw, slaat die verhalen veel hoger aan en is het daarom met die benaming van Ten Brink helemaal niet eens. Voor dorpsnovellen, schreef hij, zijn de verhalen van Van Koetsveld ‘te realistisch, missen ze de zoete verheerlijking van het eenvoudige landleven, laten ze te veel licht vallen op bekrompenheid, kleingeestigheid’.

‘LEERZAME SCHILDERIJ’

Vrij algemeen wordt ervan uitgegaan, dat Van Koetsveld op het idee voor zijn boek werd gebracht door een werkje van Jacob Vosmaer (1783-1824). Vosmaer was hoogleraar in de geneeskunde in Utrecht. Tevoren was hij een tijdlang als arts en als hoogleraar werkzaam geweest in Harderwijk en op grond van de ervaringen die hij in de medische wereld had opgedaan, schreef hij een humoristisch feuilleton. In 1826 werd dat feuilleton als boekje uitgegeven onder de titel: *Het leven en de wandelingen van Meester Maarten Vroeg*. ‘Meester’ was in die dagen de normale aanduiding voor een arts, want evenals de ‘leermeester’ had de ‘heelmeester’ recht op die naam. In het boekje van Jacob Vosmaer is een ‘dorpsheelmeester’, een chirurgijn aan het woord, die op een onderhoudende manier vertelt over zijn bevindingen bij zijn werk op het platteland. Volgens de negentiende-eeuwse Ten Brink geeft het boekje levendige beschrijvingen van het dorpsleven, maar is het toch vooral een ‘strijdschrift’, omdat Vosmaer daarin wanpraktijken en misvattingen op het gebied van de geneeskunde te lijf gaat.

Bij het lezen van de *Pastorie te Mastland* behield ik voortdurend de indruk dat Van Koetsveld geen dorpsnovellist wilde zijn, maar net als Vosmaer, heel andere bedoelingen koesterde. Waarom zouden we hem niet op zijn woord geloven, als hij nadrukkelijk verklaart, slechts een ‘leerzame schilderij’ te willen leveren? Hij beschrijft weliswaar gebeurtenissen en mensen in Mastland, maar daarbij ligt voortdurend de nadruk op zijn eigen rol als ‘dorpsleeraar’, als dominee. Over het werk van de predikant wil hij schrijven. Maar omdat preken, brieven en verhandelingen toch niet gelezen worden, kiest hij voor een andere vorm. Zijn keuze is gevallen op ‘losse schetsen’.

Losse schetsen – schrijft hij – vallen juist in den geest der meeste lezers, die zich niet gaarne inspinnen en tevreden zijn als zij ten halve lezen, omdat zij toch niet van voornemen zijn om er iets van te onthouden.

Van Koetsveld was een spotter, een man met een sprankelende geest en een vlotte pen, maar dat doet niets af aan zijn belerende bedoelingen, die hij ook geen moment tracht te verbergen. Hij presenteert zich in zijn boek als de dominee die hij is: ‘gelijk ik ben, mijne denkbeelden, mijne opmerkingen’. Zijn eigen ervaringen, zijn denkbeelden en zijn opmerkingen nemen in *De Pastorie* een dominerende plaats in. Zelfs in het meest komische verhaal, waarin hij vertelt over een moordaanslag op de haan van de burgemeester, ruimt de schrijvende dominee nog plaats in voor een semi-ernstige overweging. Na alles wat zich in het dorp heeft afgespeeld acht hij het noodzakelijk, enkele leden van zijn gemeente eens ongezoeten de waarheid te zeggen, maar hij durft dat niet zo goed. Vermaningen uitdelen vanaf de preekstoel gaat hem heel glad af, maar in een persoonlijk gesprek onder vier ogen blijkt dat een stuk moeilijker.

Ja mijne lezers! ik wil u gulhartig bekennen, dat het mij allermoeielijkst valt om in het bijzonder vermaningen en bestraffingen uit te deelen, hoe gemakkelijk en vrijmoedig ik dit in het algemeen van den kansel doe. Ik geloof, dat het minder uit vrees voor de menschen is dan wel uit beschroomdheid om in den meesterachtigen, bitteren toon te vallen, en daarbij uit eene zekere, niet altijd wijze en geoorloofde, zucht om met alle menschen vrienden te blijven. Ik ga dikwijls uit met het vurigst voornemen; maar onderweg klemt mij de vermaning of bestraffing in de keel vast, zoodat het recht benauwd wordt. Doe ik den mond open, dan blijft ze aan mijn tong en het verhemelte kleven, en komt zij er eindelijk uit, dan is de kracht erafen de geest vervlogen; dan zeggen de menschen ‘wat is onze dominee toch goed!’ En ik kom tehuis en werp mijn steek op de tafel en zeg ‘kleingelooovige, waar was uw ijver, uw moed?’

Tevergeefs probeert hij in het dorp vrede te stichten tussen de verschillende groeperingen die in opwinding verkeren over de moord op de haan van de burgemeester. Als het niet blijkt te lukken, sluit hij dat hoofdstuk af met de uitroep:

Evangelie van genade en liefde en zaligheid! Ieder prijst u en neemt uwe woorden op de lippen; maar komt het aan op daden van zelfverloochening en edelmoedigheid, strijdt gij tegen toorn en verbittering, – ach! een doode haan heeft meer invloed bij diezelfde menschen, die u prijzen, dan gij!

DE DOMINEE

Verwonderlijk is het niet dat Van Koetsveld vaak het verwijt te horen heeft gekregen dat hij te veel pastorale lessen ten beste gaf in zijn verhalen en daarin propaganda maakte voor het Hervormde geloof. Dat verwijt heeft blijkbaar weinig indruk op hem gemaakt, want hij ging zijn leven lang onverstoort voort op de ingeslagen weg, op het kerkpad dat hij nu eenmaal wilde bewandelen. De lezers van zijn schetsen werden trouwens nadrukkelijk door Van Koetsveld zelf gewaarschuwd tegen hooggespannen literaire verwachtingen. In zijn inleiding liet hij het hun nog eens duidelijk weten:

Romanschrijver ben ik niet, noch dichter, noch schilder; eenvoudig predikant meer niet.

Busken Huet achtte het achteraf een geluk dat Van Koetsveld zich niet gehouden had aan die toezegging, en juist heel goede verhalen had geschreven. Desondanks vond ook hij het een bezwaar dat in die verhalen zo vaak een dominee om de hoek kwam kijken. Deze kritische opmerking van Busken Huet bracht de dominee-schrijver niet van zijn stuk, maar hij reageerde er wel op. Na een van zijn geliefde godsdienstige ontboezemingen in de later geschreven schets 'Philantropie en Menschenliefde' onderbrak hij zijn relaas met de woorden:

Kijk, kijk! alweder de dominé. Een preek en eene toepassing! En Busken Huet heeft 't hem nog zoo goed gezeid!

'EENE ZEDELIJKE STREKKING'

In de tijd dat Van Koetsveld zijn schetsen schreef, had het idee van 'de kunst omwille van de kunst', het 'L'art pour l'art'-principe, nog weinig of geen aanhangers verworven. Vrij algemeen hadden de schrijvers toen nog een opvoedkundig doel voor ogen, ook als ze levendige en onderhoudende verhalen schreven. Een boek waaraan 'eene zedelijke strekking' ontbrak, werd als volslagen nutteloos en zelfs als gevaarlijk beschouwd, vooral als het in proza was geschreven. Proza maakte een boek immers toegankelijk voor minder ontwikkelde categorieën van de bevolking en die konden o zo gemakkelijk op een dwaalspoor worden gebracht.

De opvatting dat literatuur de mensen het goede moest voorhouden, werd eigenlijk door niemand aangevochten in die tijd. We komen die opvatting dan ook overal tegen. Vanzelfsprekend treffen we die aan bij de schrijvende predikanten, die dat als het ware vanuit hun beroep meekregen, maar evenzeer bij schrijvers met een andere achtergrond. Zelfs de liberale tegenhangers van de predikanten waren van mening dat literatuur volksopvoedend moet zijn.

Marita Mathijssen, die de negentiende-eeuwse letteren tot haar favoriete studieterrain heeft gemaakt en daarover heel leuke boekjes schrijft, heeft dat opvoedende element bij liberale schrijvers ook opgemerkt. Ze brengt dat verschijnsel in verband met instellingen als de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Die Maatschappij, een typisch product van De Verlichting, richtte sinds de oprichting in 1784 alle aandacht op de verbetering van de menselijke samenleving. 'Achter deze doelstelling schaarden zich de achttiende-eeuwse nieuwe burgers (...) Kunsten en wetenschappen waren in hun ogen middelen om de samenleving te verbeteren', schrijft Marita Mathijssen in haar boekje over *Het literaire leven in de negentiende eeuw*.

De idealen van die verlichte 'nieuwe burgers' uit de achttiende eeuw leven onverminderd voort bij hun nazaten in de negentiende eeuw. Vandaar de onverholen belerende tendensen in de geschriften van liberale schrijvers. Een van die liberale schrijvers was de Spectator-redacteur Mark Prager Lindo. Hij was een van de eerste columnisten in de Nederlandse literatuur en een van de grappigste schrijvers uit zijn tijd. Hij betoonde zich een scherp waarnemer met veel gevoel voor ironie en een lichte neiging tot sarcasme. Lindo was een humorist, maar meer nog dan een humorist was

hij een echte moralist, – weliswaar op een andere manier dan Van Koetsveld, maar niet minder opzettelijk.

Lindo was vrijzinnig protestant en wat politieke gezindte betreft op-en-top liberaal. Uit die voedingsbodem kwam zijn visie op het schrijverschap voort. Volgens hem had een schrijver een heilige plicht te vervullen: hij moest de mensen niet alleen ‘onderhouden’, maar hen tevens ‘verbeteren’. De kunstenaar diende, naar zijn overtuiging, het volk te leiden, de deugd te verheerlijken en kwalen uit te roeien. ‘Het vereenigen van het goede en het schoone was zijn ideaal’, schreef Lodewijk Mulder nadat zijn vriend Lindo was overleden. Diezelfde woorden zouden van toepassing zijn op het ideaal van Van Koetsveld.

DE SCHRIJVER

Cornelis Eliza van Koetsveld werd in 1807 in Rotterdam geboren. Zijn vader was patriot en liberaal, zijn moeder daarentegen kwam uit een patricische, prinsgezinde familie. Zijn eerste onderwijs ontving hij op een zogeheten ‘Fransche school’, de school voor basisvorming in die tijd. Wie verder wilde studeren, moest daarna nog naar een school voor voortgezet onderwijs. Zo ging het ook met Van Koetsveld. Na de Fransche school bezocht hij de Erasmiaanse Latijnse school in Rotterdam.

Op de Latijnse school kreeg hij in de derde klas les van P. van Limburg Brouwer, die een diepe indruk op de jeugdige leerling maakte. Hij wekte bij Van Koetsveld belangstelling voor de Griekse kunst en cultuur en, in het algemeen, voor de letteren.

P. van Limburg Brouwer (1795-1847) is in de literatuur bekend door zijn roman *Het leesgezelschap van Diepenbeek*, waarin hij een beschrijving geeft van de kerkelijke toestanden in de tijd van 1830/1850, toen de Nederlands-Hervormde gemeenschap hevig verdeeld was door een geloofsstrijd. Van Limburg Brouwer’s sympathie ging duidelijk uit naar de ‘Groningse richting’, die gebroken had met de predestinatieleer en uitging van een positiever mensbeeld. Toen hij zijn boek schreef, was hij hoogleraar in Groningen. Voordien was hij hoogleraar in Luik geweest en, daarvóór nog, conrector en docent op de Latijnse school die Van Koetsveld bezocht. Van Limburg Brouwer was tot doctor in de Letteren gepromoveerd, merkw aardigerwijze nadat hij een medische studie had voltooid.

In 1825 ging Van Koetsveld theologie studeren in Leiden, waar hij, zoals veel letterkundig geïnteresseerde theologiestudenten, vooral geboeid werd door Van der Palm. Omdat Van Koetsveld tevens kandidaatsexamen wilde afleggen in de Letteren, moest hij ook colleges volgen bij Siegenbeek, de man van de spelling uit 1804, maar die hoogleraar schijnt weinig indruk op hem gemaakt te hebben.

In 1831, toen een groep Leidse studenten de wapenrok aantrok om tegen de Belgen te gaan strijden, had Van Koetsveld de hogeschool al verlaten. In 1830 was hij als predikant beroepen bij de protestantse gemeente in Westmaas, een dorpje in de Hoeksche Waard. In datzelfde jaar was hij getrouwd. In Westmaas bleef hij vijf jaar werken. Na een kort verblijf in Berkel en Roodenrijs, waar hij ziek werd, kwam hij in 1838 terecht in Schoonhoven. Zijn eindbestemming vond hij in Den Haag, waar hij als hofprediker mocht optreden en het voorrecht genoot, prinses Wilhelmina te kunnen dopen.

‘DE PASTORIE’

In de Schoonhovense jaren schreef en publiceerde Van Koetsveld zijn boek *Schetsen uit de Pastorie te Mastland*. De eerste druk van het boek liet hij anoniem uitkomen, maar de latere uitgaven ondertekende hij gewoon met zijn volledige naam. Velen bleken inmiddels Westmaas herkend te hebben in het gefingeerde Mastland en Van Koetsveld in de schrijvende dominee Willem.

In de schetsen die Van Koetsveld voor zijn lezers op papier zette, behandelde hij op een speelse manier allerlei kwesties die spanningen veroorzaakten in de protestantse leefwereld en zijn werk als predikant bemoeilijkten. In feite bracht hij verslag uit over dat werk: over de beslommingen die het meebracht, over de contacten die hij met zijn gemeenteleden onderhield en vooral ook over allerlei conflictsituaties die zich daarbij voordeden. De conflicten waren hevig en kwamen voort uit botsingen tussen de verschillende geloofsrichtingen binnen de Nederlands-Hervormde Kerk. Een scherp contrast tekende zich meer en meer af tussen de gewone doorsnee-calvinisten en de ‘ultra-orthodoxen’: de zogenaamde ‘vrienden van de waarheid’ en de piëtistische ‘vromen’, die het erop hielden dat alleen zij ‘voor het goede’ waren.

De geloofsstrijd komt het duidelijkst naar voren in het gesprek dat de dominee voert met de kleermaker Perkens. De kleermaker is van oordeel dat de dominee ‘Arminiaanse dwalingen’ verkondigt. Een goed bedoeld huisbezoek dat de dorpspredikant aflegt bij de kleermaker en zijn vrouw, om hen voor het Avondmaal uit te nodigen, draait al spoedig uit op een twistgesprek, waarbij de kleermaker zich bedient van een taaltje dat voor de jeugdige predikant nauwelijks te begrijpen is. De kleermaker windt zich steeds heviger op over de ontaarding die ‘Socianen en Arminianen’ in de kerk teweeg zouden hebben gebracht. Volgens deze rechtzinnige calvinist verkondigen zij drogredenen over de menselijke waardigheid, over ‘de waarde van den sterveling’. In de ogen van de orthodoxe ‘vromen’ heeft die ‘sterveling’ geen waarde. De kleermaker raast en tiert:

O ja! ik zou wel verlangen om de bondzegelen der vrije genade te gebruiken met Gods uitverkoren volk, en dáár als een arm, blind en ellendig zondaar in de gerechtigheid van mijnen Borg te roemen; want ik ben wel vleeschelijk verkocht onder de zonde; maar de nieuwe mensch in mij roemt in de heerlijkheid der kinderen Gods. Doch de geest getuigt mij, dat ik niet naderen mag met hen, die buiten het genadeverbond zijn, met onbekeerden en wereldlingen. Neen, ik mag niet naderen, waar een priester van Baäl, een prediker van eigengerechtigheid, het altaar bedient. ‘Vermeng u niet met dezulken’, staat er geschreven, ‘en zit niet in het gestoelte der spotters!’

Kortom, de kleermaker zal niet aan het Avondmaal deelnemen in de kerk van Mastland. De boodschap is duidelijk, al heeft de dominee het fijne ervan niet helemaal begrepen. Navertellen kan hij het in ieder geval niet,

want het gelukte mij niet om mijne partij bij één onderwerp en op eenen geregelden weg van redeneering te bepalen. Misschien was ik daartoe zelf niet bedaard genoeg. Althans, gedurig brak hij kort met eene machtspreuk af of overstelpte mij met een’ stroom van woorden in de tale Kanaäns, die mij toen nog minder bekend was dan later.

Van Koetsveld had een afkeer van de godsdiensttwisten en hield zich daar buiten. Maar het typische taaltje waarmee de 'vromen' zich trachtten te onderscheiden, wekte zijn spotlust, evenals de hoogdravende, onnatuurlijke kanselstijl. Over die stijl schrijft hij aardig in zijn boekje 'Snippers van de schrijftafel'. Hoe komt het toch, vraagt hij zich daar af, dat je op de preekstoel wel het woord 'brood' mag gebruiken, maar niet het woord 'aardappel'? Bij de kanselstijl past 'brood' heel goed, maar

aardappelen – foei! – in plaats daarvan zeide men: 'de knolvrucht, die onder den grond wassende, het hoofdvoedsel uitmaakt van het grootste deel onzes volks'.

Die tijd is voorbij, merkt Van Koetsveld daarbij op: 'De bede' van De Genestet is vervuld:

*Verlos ons van den preektoon, Heer!
Geef ons natuur en waarheid weêr.*

DE BESTE VERHALEN

Verhalen uit De Pastorie die nogal eens met waardering genoemd worden, zijn: 'Het Bezoek' en 'De Haan'. Naar mijn idee is die vermelding terecht. Maar ik moet zeggen dat een ander verhaal op mij de meeste indruk heeft gemaakt: 'De Begrafenis'. Niet door het trieste thema, want dat komt ook op andere plaatsen in het boek ter sprake, maar door het sterk persoonlijke karakter van het verhaal. Van Koetsveld zien we daar niet zozeer als de predikant die weet hoe hij zich te gedragen heeft in het aanzicht van de dood, maar vooral als de jongeman die voor het eerst in zijn leven met de dood wordt geconfronteerd.

Ik had nog nooit een 'mensch mede begraven; – wat meer is: ik had nog nooit een lijk gezien; – en toch was ik drie en twintig jaren oud geworden! – Bijzondere verliezen in mijn naaste betrekkingen had de Voorzienigheid mij bespaard en in andere sterfhuizen had men mij niet genood of gebracht. Verjaardagen, bruiloften, kermissen, schouwspelen had ik bezocht, omdat een jongmensch toch de wereld moet leren kennen; maar het einde der wereld, den dood, had men zeker te akelig voor mij gevonden; hij komt immers toch vroeg genoeg? Doch van nu af aan, – ook in dit opzicht was ik een nieuw tijdvak van mijn leven ingetreden, – van nu af aan zou ik in den droeven gang mededoen, dien men eenmaal voor mij doen zal!

SOCIAAL-REALIST

Van koetsveld was op diverse terreinen van het maatschappelijk leven actief. Bijzondere aandacht schonk hij aan geestelijk gehandicapten. Hij ijverde in Den Haag voor speciaal onderwijs en richtte in die stad de eerste 'Idiotenschool' op. In 1856 wijdde hij een geschrift daaraan: *Het Idiotisme en de Idiotenschool*.

Ook met het schrijven van verhalen ging hij ononderbroken door. Na De Pastorie te Mastland volgden nog hele reeksen schetsen en notities die het levenspad van de dominee in kaart brachten.

Talrijke bundels met *Godsdienstige en zedelijke novellen* zagen het licht, die een dankbaar publiek vonden, maar door de letterkundigen van zijn tijd niet hoog werden aangeslagen. ‘Schoonheid zoekt men hier tevergeefs’, schreef Te Winkel, en dat oordeel is moeilijk tegen te spreken. Maar daarmee is niet alles gezegd over de reeks verhalenbundels die Van Koetsveld heeft nagelaten. De daarin vermelde feiten berusten volgens getuigen uit die tijd op waarheid, en dus vormen die misprijzend besproken ‘novellen’ een rijke bron van informatie voor wie zich een beeld wil vormen van het leven in de negentiende eeuw. Met name wordt daarin in schrille kleuren beschreven wat zich afspeelde in de volksbuurten.

Van Koetsveld was, ook in zijn eigen ogen, geen letterkundige, maar voor alles een sociaal bewogen predikant, die verhalen schreef om de christenen van zijn tijd bewust te maken van wat er aan hun maatschappij mankeerde. Stof voor zijn verhalen verzamelde hij door sloppenwijken en gevangenen te bezoeken en gesprekken te voeren met de mensen die zich daar staande probeerden te houden. Wat hij zag en meemaakte beschreef hij op een verbluffend realistische manier. In de jaren ‘60 heeft Van Koetsveld twee boekjes geschreven waarin hij heel nadrukkelijk de aandacht vestigde op de sociale noden in zijn tijd. In 1863 verscheen van zijn hand *Fantasia en Waarheid*; in 1868 *Ideaal en Werkelijkheid*. Te Winkel, die enigszins onthutst lijkt over het realisme dat Van Koetsveld daarin aan de dag legt, deelt ons mee dat de daarin afgedrukte schetsen ons voeren naar de sloppen en stegen, naar de achterbuurten met hun gore behuizingen, waar armoede en ellende heersen. Ze voeren ons, schrijft hij, zelfs binnen ‘in de krochten der verdorvenheid en ontaarding’. Ter vergoelijking voegde hij eraan toe, dat hij ‘het koel naturalisme’ van Van Koetsveld nog altijd hoger schatte dan dat van de Franse schrijver Eugène Sue (1803-1857) met zijn *Mystères de Paris* uit 1842. Ondanks zijn esthetische bezwaren tegen het harde realisme moest Te Winkel erkennen dat de dominee-schrijver een waarachtig beeld had opgeroepen van de maatschappelijke werkelijkheid. Ook volgens hem had ‘Geen onzer schrijvers (...) het volk uit de steegjes en sloppen onzer groote steden zoo goed waargenomen als Van Koetsveld’.